

Na kraju knjige nalazi se bilješka o piscu (309), kazalo pisaca sa kojima je autor polemizirao ili kojih je radove prikazivao (311-312), te sadržaj (313-314).

Lovorka Čoralić

ŠIME ŽUPANOVIĆ, RIBARSTVO U DALMACIJI U 18. STOLJEĆU
(S POSEBNIM OSVRTOM NA REZULTATE SUVREMENIH ISTRAŽIVANJA)
KNJIŽEVNI KRUG SPLIT, ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, SPLIT 1993, STR. 387.

Monografija Š. Županovića o ribarstvu Dalmacije u XVIII. stoljeću nastala je kao rezultat više desetljeća istraživačkog rada autora na proučavanju povijesti ribarstva pojedinih dalmatinskih regija, te kao pokušaj da se sa pozicija suvremenih dostignuća znanosti ukáže na »uzroke pojavama, koje su iskustvom verificirane, s aspekta prirodnih, ekonomskih i ekonomsko-historijskih« znanosti (10). Djelo stoga nije »klasičan« primjer povijesne monografije koja bi se karakterom svojih izvora, korištene literature, kao i metodološkim postupcima i samim sadržajnim usmjerenjem oslanjala isključivo na povijesni period koji obrađuje, već predstavlja, za povijesnu znanost još uvijek rijetko korištenu, te stoga uvijek dobrodošlu sintezu upotrebe i primjene povijesnih izvora i rezultata suvremenih znanstvenih dostignuća.

Knjiga je podijeljena na više tematskih cjelina u kojima se problematika različitih aspekata ribarstva i ribarske privrede u prošlosti (ribarstvo do propasti Mletačke Republike, koraljarstvo, o pravu mora i ribolova, proizvodnja i promet slane ribe, problemi ribarstva u prošlosti, ribarstvo i suvremena istraživanja), razmatraju sa pozicija suvremenih znanstvenih dostignuća prirodnih, ekonomskih i povijesnih znanosti.

U predgovoru (7-10) i uvodnom poglavlju (11-20) autor ukazuje na osnovnu problematiku djela, naglašavajući kako se povijest ribarstva na prostoru Dalmacije mora promatrati u kontekstu vremena dugog povijesnog trajanja odnosno od prvih pisanih svjedočanstava nazočnosti Hrvata na našoj obali. Od najstarijeg dokumenta o povijesti ribarstva na istočnom Jadranu (isprava iz 995. god. kojom zadarsko plemstvo daruje samostanu sv. Krševana u Zadru ribarske »pošte« kod otoka Molata i na Dugom otoku), povijest ribarstva u Dalmaciji povijest je koju nužno moramo poistovjećivati sa životom, potrebama i svakodnevljem njezinog stanovništva, pri čemu su na njegov razvoj, razdoblja uspona, procvata, ali i opadanja, utjecali složeni sklopovi društvenih, ekonomskih i prirodnih uzročnosti kojima se (napose posljednjim faktorom) autor iscpnije bavi u idućim poglavljima.

U prvoj cjelini (*Eksploatacija ribljeg fonda*, 23-32) autor ukazuje na nekoliko ključnih znanstvenih pitanja o kojima ovise ekonomsko-biološki odnosi iskorištavanja ribljeg fonda (utjecaj ribolova na količinu i sastav postojećih vrsta riba, faktori koji utječu na sastav i veličinu ribljih naselja, regulacija ribolova i prihoda, kolebanje ulova i njihovi uzroci, itd.). Razdoblje XVIII. st. period je kada se pod utjecajem fiziokratizma sustavnije započinje djelovati na unapređenju ribarstva u Dalmaciji, pri čemu su neprijepomo velik značaj imala ekonomska društva za poljoprivredu, ribolov, zanatstvo i trgovinu (Agrarne akademije). Najbolji primjer je djelovanje »Società Economica di Splato«, osnovana 1767. god. u Splitu, čiji je utemeljitelj i dugogodišnji predsjednik Ivan Moller prvi pokrenuo niz akcija oko kontrole, očuvanja i ispitivanja ovog dijela Jadrana u svrhu unapređivanja ribarstva. Sa djelovanjem ovog društva, a napose inicijativama I. Mollera, autor će se baviti tijekom ostalih problematskih cjelina ovog djela.

Najveći dio knjige odnosi se na »*Ribarstvo do propasti Mletačke republike (1797) /37-202/«*. U prvom dijelu (Pelagički ribolov, 37-127) autor ukazuje na povijesni razvoj lova na srdele, napose na cikluse fluktuacija u lovinama. »Iskustvom verificirani« i zabilježeni u nizu povijesnih dokumenata koje autor sistematski analizira (dukali i terminacije mletačke vlade, relacije generalnih providura i gradskih kneževa, ljetopisi /Makarski/, putopisi /A. Fortis, G. B. Giustiniano/, znanstvene rasprave ekonomskih pisaca /A. D. Stratico, I. L. Garanjin/) ovi su podaci posebno dragocjeni kada ih promatramo autorovom metodom korištenja suvremenih dostignuća prirodnih znanosti. Polazeći od sadašnjih saznanja da su fluktuacije bile uzrokovane klimatsko-hidrografskim promjenama na Jadranu, autor na povijesno dokumeniranim primjerima ukazuje na višestoljetni problem sukoba između vlasnika razvijenijih ribolovnih sredstava (trate) i manjih mreža (srdelare, vojge). Polazeći od zablude da manje mreže ometaju lov tratama, njihovi su vlasnici, najčešće bogatiji građani i plemići, stoljećima zahtjevali zabranu lova srdelarama, što je

dovodilo do drastičnih, nerijetko i krvavih sukoba koji su, prije svega, imali izrazito socijalnu pozadinu. Ovi su sukobi najveće razmjere dobivali u vrijeme većih lovnih mogućnosti srdela, kada je konkurencija vlasnika trata i srdelara bila najizrazitija. Probleme lovu na srdela stvarali su u kruti zakoni mletačke vlasti, dovodeći do, za svoje fiskalne interese najmanje poželjnih rješenja - utajivanja ulova i krijumčarenja. Odgovor na sve teže stanje ove vrste ribarstva u Dalmaciji pokušalo je nizom rasprava, projekata i eksperimentalnih istraživanja u vodama Jadrana dati i splitsko Gospodarsko društvo na čelu sa I. Mollerom, ali je slojevitost problema, unatoč njihovom zalaganju i pokušaju primjene prvih naučnih istraživačkih metoda, ostala stalnom teškoćom ribarske privrede u Dalmaciji i nakon pada Venecije.

U cjelini o kočarenju (131-167) u dalmatinskim vodama autor ukazuje na tehničke razlike lova tartanama i kočama, kao i probleme koji su u prošlosti nastajali zbog predrasude o štetnosti kočarenja, dovodeći, jednako kao i u primjeru sukoba vlasnika trata i srdelara, do pokušaja da se ovaj način ribolova zabrani. Analizirajući utjecaj hidrografskih promjena na ulov, autor na primjerima lova srdela, oslića i arbuna ukazuje na pojavu dugoročnih fluktuacija u lovinama. Objašnjenje tih pojava zasniva se na dosadašnjim rezultatima znanosti u objašnjavanju uzroka navedenim pojavama i izostanka određene riblje vrste, a ne predrasudama ili interesima pojedinaca ili grupa (vlast, ribari), pa čak i samih intelektualaca okupljenih u splitskom Gospodarskom društvu (148).

Koraljarstvo (169-202) dubrovačkog, zadarskog i, poradi prirodnih osobitosti, napose područja šibenskog otočja (Zlarin, Žirje, Krapanj) tema je u kojoj autor, služeći se brojnim dokumentima iz perioda od XVI-XVIII. stoljeća ukazuje na tehniku lova i vrste koralja u našim vodama u prošlosti, zadržavajući se napose na posljedicama tada uvriježene predrasude o štetnosti koraljarstva za lov na srdela.

Treća cjelina knjige nosi naslov »O pravu mora i ribolova« (203-232). Iako je u načelu postojalo suvereno pravo Mletačke Republike nad vodama Jadrana, te je stoga iskorištavanje mora bilo slobodno za sve njezine podanike, u stvarnosti je na lokalnoj razini dolazilo do brojnih sporova. Desetljećima su tako trajali sukobi dalmatinskih ribara različitih regija (npr. Saljana protiv Prvičana i Zlarinjana) zbog uzurpacije tuđih lovnih područja, koje su, nerijetko na neadekvatan način, rješavale mletačke vlasti. Problem slobode ribolova ostao je neriješen i nakon pada Venecije, a Pravilnik koji je 1808. god. donio generalni providur Dalmacije Vincenzo Dandolo nije donio nikakva pozitivna rješenja.

»Proizvodnja i promet slane ribe« (235-259) poglavlje je u kojem autor ukazuje na neophodnost soli za proizvodnju, distribuciju i prodaju slane ribe, ukazujući na problem mletačkog monopola nad njezinom proizvodnjom i prodajom. Trgovina slanom ribom, upravo poradi krutosti i neprimjerenosti mletačke fiskalne politike i zakonskih ograničenja, stoga se nerijetko odvijala nezakonitim sredstvima (krijumčarenje). O problemu trgovine slanom ribom, napose njezinom izvozu u Veneciju značajne je bilješke ostavio A. Fortis u svojim relacijama i putopisu, a ovaj problem često je bio temom rasprava splitskog Gospodarskog društva.

U posljednjoj tematskoj cjelini »Problemi ribarstva u prošlosti« (261-285) autor ukazuje na značaj splitskog Gospodarskog društva i njegove pokušaje na unapređenju ribarstva Dalmacije. Opisujući ribarstvenu ekspediciju 1782. godine autor ukazuje da je to »bila prva znanstvena ribarska ekspedicija takve vrste na Jadranu, a vjerujemo i na Mediteranu« (265). Spominjući različite oblike mletačke vlasti da pozitivno utječe na loše stanje dalmatinskog ribarstva (zakonske odredbe) ističe njihovu nedjelotvornost, koja je prisiljavala naše ribare da ulov pokušaju potražiti i u stranim vodama daleko od svojih obala.

U zaključnom razmatranju (287-302) autor još jednom ukazuje na osnovne ciljeve monografije (izučavanje pojava iskustvom verificiranih na osnovu rezultata suvremenih znanstvenih dostignuća), smatrajući da je »osamnaesto stoljeća idealno za jednu takvu analizu, jer su se u tom stoljeću, više nego u ostalim, upotrebljavale razne predrasude za objašnjavanje izvjesnih pojava i njihovih posljedica« (290). U epilogu (303-307) autor sažima sve do sada navedene tvrdnje, zaključujući da su svi pokušaji na unapređenju ribarstva Dalmacije koje je provodila kako mletačka uprava, gospodarska društva, pojedine zainteresirane grupe, tako i sami pojedinci-ribari, redovito ostajali bez vidljivih rezultata. »U takvoj situaciji ribarstvo Dalmacije sve više je propadalo. I posljedice jedne takve nezdrave politike osjetile su se u Dalmaciji dugo vremena nakon propasti Mletačke Republike« (307).

Na kraju knjige nalazi se opsežna bibliografija korištene literature (309-324), sažetak na francuskom jeziku (325-342), kazala osobnih imena (345-352), zemljopisnih naziva

(353-359) i stvari i pojmova (361-383), te sadržaj (385-387). Knjiga je popraćena brojnim ilustracijama, tabelarnim pregledima i grafikovima.

Na kraju ovog prikaza monografije o ribarstvu Dalmacije u XVIII. stoljeću možemo istaknuti da je ona predstavljala uspješnu primjenu suvremenih dostignuća prirodnih znanosti na povijesnim izvorima dokumentirane povijesne procese i pojave. Metodološki ispunjavajući najviše kriterije, autor se, unatoč izrazitoj sklonosti i poznavanju problematike ribarstva, nije »izgubio« u suhoparnosti znanstveno-tehnološke analize problema, već je postigao skladan spoj između povijesne građe, historiografije, ekonomskih i prirodnih znanosti. Ovim je djelom hrvatska historiografija dobila djelo koje neće biti zanimljivo samo povjesničarima, već i svima onima koji se bave pomorstvom, ribarstvom ili ekologijom, omogućujući im da mnoge od problema koji u našem ribarstvu nisu do danas iščezli, promatraju i shvate u kontekstu njihovog višestoljetnog povijesnog razvoja.

Lovorka Čoralić

JERZY SKOWRONEK, Z MAGNACKIEGO GNIAZDA DO
NAPOLEŃSKIEGO WYWIADU ALEKSANDER SAPIEHA,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, str. 344+ilustr.

Knez Aleksander Sapieha (1773-1812) zanimljiva je i zagonetna osoba poljske i europske povijesti s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće. Kao putnik i autor putopisa o Istri, Hrvatskom primorju, Dalmaciji, te Bosni i Hercegovini vrlo je zanimljiv i za hrvatsku historiografiju. Njegov je životopis tema najnovije knjige poljskog povjesničara Jerzyja Skowroneka.

U prva dva poglavlja Skowronek je predstavio rod Sapieha, litavske poljske aristokracije, te dao osnovne obavijesti o Aleksandrovim roditeljima, djetinjstvu i školovanju u Francuskoj i na dvoru njegove tetke Ane Jablonowske gdje se kao mladić susretao s poznatim prirodoslovcima i čitajući brojne knjige zavolio prirodne znanosti, posebno geologiju. Potom autor govori o mladalačkim ambicijama, ženidbi, te počecima Sapiehina bavljenja znanostu i njegovim prvim putovanjima. Godine 1800. Sapieha je postao jedan od tridesetorice prvih članova Društva prijatelja znanosti (Towarzystwo Przyjaciół Nauk) u Varšavi. Slijedećih nekoliko godina aktivno je sudjelovao u radu tog društva, a njegovi su referati prihvaćani s uvažavanjem i pozitivno ocjenjivani. Najveći je interes isprva pokazivao prema geologiji, kemiji i metrologiji, a potom i prema humanističkim znanostima.

Četvrto poglavlje knjige Skowronek je posvetio počecima velike Sapiehine »pasije«, tj. njegovih putovanja i političke djelatnosti.

Za nas je najzanimljivije peto poglavlje Skowronekove knjige, u kojem autor govori o Sapiehinim balkanskim doživljajima i opservacijama (str. 92-133). Podrobno je analizirao putopis *Podroże po krajach slowianskich*, koji je bio objavljen 1811. godine. Sapieha je proputovao hrvatsku obalu i otoke od Istre do Dubrovnika, a prošao je i dio Bosne i Hercegovine.

Njegovo je putovanje izazvalo različita mišljenja u historiografiji, posebno o izvanznanstvenim interesima putnika. Naime, austrijski su agenti u Dubrovniku, gdje je Sapieha proveo nekoliko tjedana, poslali niz izvještaja o njemu smatrajući da je riječ o francuskom političkom agentu kojem znanstveni interesi služe samo za prikriivanje prave djelatnosti. Čak su ga optuživali da organizira transport oružja iz Dalmacije srbijanskim ustanicima. Temeljeći svoja istraživanja Sapiehina putovanja na tim izvještajima povjesničari Lj. Durković-Jakšić i G. Maver tvrdili su kako je Sapieha radio za Francusku. Skowronek, međutim, odbacuje takve tvrdnje ističući da su austrijski špijunski izvještaji jedini argument njima u prilog, te da su daleko brojniji argumenti koji govore protiv njih: za svoga putovanja po Dalmaciji i Bosni i Hercegovini Sapieha je bio povezan s Czarotorskim i Zamojskim (koji su u ruskoj diplomatskoj službi), u to vrijeme Napoleon još uvijek nije vodio aktivnu balkansku politiku i dr. Također, nema nikakvih arhivskih izvora koji bi potvrdili teze o Sapiehinu radu za Francuze. S druge strane, Skowronek priznaje da ne zna niti ima li izravnih potvrda kako je Sapieha za svoga putovanja djelovao u korist Rusije, jer nije bio u mogućnosti istraživati u ruskim arhivima. Stoga mu je preostalo jedino da na temelju neizravnih činjenica zaključuje kako je logičnija tvrdnja da je Sapieha radio za Ruse, posebno zbog povezanosti s ruskim ministrom vanjskih poslova Adamom Czarotorskim i srdačnih veza koje je Sapieha tijekom puta imao s ruskim poslanicima u Trstu, Rijeci i Dubrovniku. Skowronek ističe da je veza Sapiehe s ruskim političkim kru-

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.